

яка вже століття звучить у найвеличніші для людства дні, надихаючи вірою в перемогу добра.

Український «Щедрик» стає головним героєм стрічки. Кожен політичний режим, що з фатальною швидкістю змінюватиме попередній, пропонує вчительці «співробітництво» й свіжий брутално-фальшивий «марш», однак вона залишається вірною витонченій гармонії української щедрівки, яка вчить встановлювати не вертикально-політичні, а горизонтальні зв'язки між людьми, незалежно від їх віри і походження. Написана століття тому Миколою Леонтовичем активна мелодія у натхненному виконанні дітей звучить у картині Олесі Моргунець-Ісаєнко у моменти прийняття героями важливих рішень. І стає сильнішою за будь-яку упередженість та людську агресивність щодо чужої віри та культури. Вона зцементує долі представників різних націй в цілісну долю українського народу, що його кожен панівний режим прагне роз'єднати, нав'язавши стосунки на «ідеологічній основі».

Вже не вперше актуальну проблему ідеї нашого існування Олесь Моргунець-Ісаєнко ставить нешаблонно й відважно. В ігровому дебюті «Казка про гроші» за повістю Короленка (2018 рік) режисерка намагалася зрозуміти, чому деякі українці мають більшу «грошову залежність», ніж представники етносів, які вважаються «еталоном» такої залежності. Тож дебют не всім сподобався. Формальним приводом для критики послужила певного роду «театральність» кінематографічного почерку режисерки, любочна естетика кадру, наївність притчових характерів. Звісно, «Казка» не могла задовольнити всіх, адже, окрім «порівняльного аналізу», вона підірвала ще й устої ліберальної економіки, невластиві традиційній народній ментальності.

В новій ігровій стрічці режисерка разом з художником Владом Одуденком, чий почерк в кіно вже пізнаваний, художницею з костюмів Яною Нікітенко та оператором Євгеном Кіреєм також «театралізують та стилізують» кадр, фокус уваги спрямовуючи на автентичність деталей (снігова пороса заповнює кожен клаптик екстер'єру; старовинні меблі зі своєю «історією» надають неймовірної атмосферності інтер'єру). Скрупульозно витворені декорації сприяють візуальній реалістичності кадру. Окремих слів заслуговують костюми, що пасують героям і багато чого розповідають про кожного з них. І вже неважливо: перенесені вони з документальною точністю на екран з того самого часу чи з «різдвяних листівок», які віддзеркалюють той час, а іншими словами – відтворюють нашу мрію про найкраще, що хотілося б узяти з тих листівок у майбутнє. Через таку «деталізацію» режисерка вкотре хоче повернути погляд українців до найактуальнішого – через минуле, яке акумулюється в старому «сімейному альбомі». Вишукана й виразна візуальна складова, органічне існування дорослих акторів та дітей у кадрі – вся архітектура «повчальної» картини з нехарактерними для нинішньої комунікації ввічливими людськими стосунками виявляє прагнення покоління до досягнення класичного розуміння безмежної любові, зафіксованої в партитурі «Щедрика».

Плюси і мінуси жіночого кіно

Лариса Брюховецька

Цілком закономірно, що з початком російської агресії в Україні (2014 рік) виник і почав розвиватися жанр воєнного кіно. Творили його чоловіки-режисери, чоловіки-оператори, чоловіки-актори. Хоча в центрі одного з таких фільмів була жінка, – йдеться про «Матір апостолів» Зази Буадзе. І це справді феномен.

Як невимушено до воєнної драми увійшла жінка, так невимушено жінки увійшли і в кінорежисуру, що тривалий час вважалася чоловічою професією, хоча в історію кіно ХХ століття вписалися такі імена, як Маргарет фон Тротта, Аньєс Варда, Агнешка Голланд, Кіра Муратова, перелік можна продовжувати. Проте це не було поширеним явищем. Але, починаючи з 1990-х, в європейських країнах, у тому числі й в Україні, процес фемінізації кінорежисури набрав потужних обертів. На жаль, саме в цей період в Україні кінематографія втратила підтримку держави, через що не тільки жінкам, а й цілому поколінню, яке стартувало на початку 1990-х, продовжити кар'єру не вдалося. За винятком хіба Олени Дем'яненко, яка в творчому тандемі зі своїм чоловіком – режисером і продюсером Дмитром Томашпольським – регулярно реалізовує свої задуми, і за кількістю випущених фільмів тандем є рекордсменом. А от багатообіцяючі дебютантки початку 2000-х (Ганна Яровенко, Віра Яковенко, Вікторія Мельникова) зупинилися, врешті їх поглинуло телебачення. 2014 року яскраво заявила про себе постановниця «Братів» Вікторія Трофіменко, здобувши успіх завдяки вдалому вибору першоджерела та знімальної групи.

З відродженням кіногалузі (2017), значною мірою завдяки зусиллям тодішнього міністра культури, актора й громадського діяча Євгена Нищука, починає реалізовувати себе в кіно обдарована молодь, значною частиною її були саме жінки. Явище це стало настільки масовим, що в короткому тексті немає змоги згадати всіх його представниць. Окрім власне можливості знімати кіно, важливим фактором стала традиційна рівноправність жінок в Україні та їхня свобода вибору. Труднощі професії їх нітрохи не лякали.

В здобутках останніх п'яти років у жіночій режисурі можна розглядати певні особливості й тенденції. Визначилася барвиста палітра змісту і форми – від згаданих «Братів» до «Відданої» Христини Сиволап (2020). Та чи не найпо-

Ірина Цілик, Дар'я Онищенко, Аліна Горлова, Олеся Моргунець-Ісаєнко, Марина Ер Горбач.

тужнішою мотивацією стала російсько-українська війна: до різних її аспектів звернулися постановниці ігрового та неігрового кіно. Іншими словами – окреслилося кілька тенденцій: перша – це зображення стосунків між людьми в мирно-побутовому середовищі. Такі фільми, як «Віддана» і «Гуцулка Ксеня», ґрунтуються, зокрема, на матеріалі минулого Західної України, знімаються у виграшних з погляду візуальності локаціях і до певної міри тяжіють до глянцевої. Друга тенденція тісно пов'язана з реакцією на події в Україні, й тут маємо низку фільмів про те, як війна на Донбасі позначилася на конкретних людських долях, де сувора дійсність продиктувала таку ж сувору стилістику. У Дар'ї Онищенко, Ірини Цілик і Марини Ер Горбач, які створили свої фільми в 2018–2022-х роках, в центрі оповідей – жінка. І ще одна тенденція, яку представляє Олеся Моргунець-Ісаєнко, – національно свідомо й водночас відкрита до світу й дослідження-пізнання заборонених сторінок української історії як в неігровому («Грубешівська операція»), так і в ігровому («Щедрик»), й у фільмах, що становлять симбіоз цих видів («Депортація 44–46»). Віддамо належне гострій проблематиці війни. Донбас – це територія, де росія, спираючись на українофобію певного прошарку місцевого населення, розв'язала війну, що сім років кровоточила, як відкрита рана в тілі нашої країни, і врешті з волі російського диктатора стала повномасштабною війною з численними жертвами і руйнуваннями. Фільм «Забуті» Дар'ї Онищенко (2019) став важливим кроком в освоєнні цієї складної теми. Він унікальний тим, що показує пересічних людей Луганська, тобто по той бік фронту. В центрі – історія двох проукраїнських героїв: вона – вчителька української мови, що втратила роботу, він – старшокласник, котрий виконує розвідницькі завдання і, зрештою, гине під час облоги. Для обох – дійсність, в якій вони опинилися, нестерпна. В цих умовах і розгоргається особиста драма, конфлікт між добром і злом. У драматургічній основі (авторами сценарію є Дар'я Онищенко і Клаудія Леманн) ретельно прописані характери, точні деталі середовища. Це дало акторам хорошу поживу для роботи. Добро втілює учителька Ніна, яку зіграла талановита Марина Кошкіна, родом з Луганська, і старшокласник (Даниїл Каменський) із цілком зрілим

мисленням про ілюзорність світу, в якому живуть мешканці донецьких псевдореспублік. У фільмі показано зневагу місцевих до українського: українську мову називають «коров'ячим муканням», державний синьо-жовтий стяг – бандерівським прапором. Це результат пропаганди, яка багато років розпалювала міжнаціональну ворожнечу, ненависть до людей, які думають інакше.

Дар'я Онищенко живе у Мюнхені й знає, наскільки важливо поширювати відомості про Україну серед європейців: «Ми показали фільм на Варшавському кінофестивалі, в Португалії, Італії, Швейцарії, в Австрії. Після кожного показу люди говорили, що справді мало знають про те, що зараз відбувається в Україні. Те, що ситуація в зоні конфлікту все ще дуже напружена, в Європі вже майже нікому невідомо. Взагалі наш фільм допомагає європейському глядачеві розібратися, усвідомити, чому саме ми, українці, так відстоюємо свою землю, так прагнемо повернути свої території. Тема фільму зрозуміла іноземному глядачеві, тому що він показує долю українських біженців, переселенців. Для Європи, яка за останні роки прийняла до себе велику кількість біженців з багатьох країн, ця тема близька і важлива». У квітні 2022 року в Італії Дар'ї вручили приз ім. Федеріко Фелліні.

Документальне кіно, що особливо активізувалося від початку подій Революції Гідності, творять і жінки, залучені в самі події. Серед режисерок, які працювали з документальним матеріалом, слід назвати уже відомих у міжнародному просторі Лізу Сміт («Школа № 3»), Ірину Цілик («Земля блакитна, ніби апельсин»), Аліну Горлову («Цей дощ ніколи не скінчиться»), які через окремих жителів й окремі долі осмислюють війну. Події війни вони показували через історії родин. Родина з Красногорівки у фільмі Ірини Цілик «Земля блакитна, ніби апельсин» постала чи не найвиразніше. Фільми Цілик і Горлової здобули міжнародне визнання значною мірою завдяки талановитій роботі кінооператора В'ячеслава Цветкова.

Стрічка «Земля блакитна, ніби апельсин» про матір і чотирьох дітей, які живуть у приватному будинку і, незважаючи на обстріли й те, що час від часу треба ховатися в підвал, не припиняють творчого життя: хлопчики освоюють музичні інструменти, найстарша дитина захоплюєть-

Данило Каменський у фільмі «Забуті». Режисерка Дар'я Онищенко. Швейцарія, Україна, 2019.

ся фотографією і таки здійснює мрію – вступає на операторське відділення університету культури в Києві. Тягу до творчості неможливо знищити – цей послід фільму заїмпонував багатьом і зайвий раз підтвердив, що найкращим гарантом успіху документа є влучний вибір героїв. Завдяки численним відзнакам на МКФ молода режисерка, в якій перед цим була ігрова короткометражка, вийшла в число провідних постатей українського кіно. В ореолі міжнародного успіху 2020 року Цілик показала характер і виявила громадянську позицію, відмовившись від звання заслуженого діяча мистецтв України в знак протесту проти дій влади, зокрема щодо тодішнього директора Національного центру О. Довженка. Вона продовжує реалізовувати себе в кіно: 2022 року завершила ігровий фільм «Я і Фелікс» за твором свого чоловіка Артема Чеха, запросивши на роль головного героя не професійного актора, а прозаїка Юрія Издрика (фільм нині у фестивальному періоді, в прокаті ще не був).

Цікавим для кіно досвідом стала документальна стрічка «Вітер зі сходу» Катерини Степанкової, змонтована із сюжетів поїздки на Донбас, до наших воїнів кількох акторів, зокрема, Ади Роговцевої і Лариси Руснак. Саме в такий спосіб звернулася до теми Донбасу, акторка й режисерка театру, Катерина Степанкова.

Коли кіно на піднесенні й має вихід на широку аудиторію, воно притягує до себе амбітних. Чи не найуспішніша в сучасній драматургії Наталя Ворожбит також долучилася до кіно – спершу як сценаристка, а наступним її кроком стало втілення власної п'єси «Погані дороги», написаної під враженням від поїздки на лінію розмежування на Донбасі. Постановка п'єси в одному з київських театрів здобула нагороду театральних критиків, і авторка вирішила використати її для фільму. «Погані дороги» здобули фестивальні відзнаки, хоча значно скромніші порівняно з «Атлантидою» Валентина Васяновича, що вийшла одночасно (2019) й здобула головний приз у програмі «Горизонти» Венеціанського МКФ. Авторка «Поганих доріг» поставилася до війни на Донбасі амбівалентно, задекларувавши, що її цікавить насамперед людина, без розрізнення, по який бік фронту вона перебуває. Вбивцею стає стероризована жінка-полонянка. Українські воїни на блокпосту, які

перевіряють документи у водіїв автівок, показані як недолугі. А чи варта уваги історія з куркою, яку жінка за кермом ненароком збила на дорозі? Тут побутове мислення авторка хоче подати майже як світоглядне протистояння, хоча історія не тягне ні на гумор, ні на драму абсурду – буденність, що трапляється в дорозі. Тим більше, якщо дороги погані. Автор передачі «Загін кіноманів» запитував режисерку про її хистку позицію, на що вона відповіла, що написаний нею сценарій «Кіборгів» дає сатисфакцію для її поблажливого ставлення до ворогів. Та було й категоричне неприйняття авторської інтерпретації війни на Донбасі: «Чітко показана позиція автора, ні нашим, ні вашим. “Один народ”, “везде есть нормальные люди”, “показать жизнь простых людей”, “мы вне политики”. Так не має бути. Коли йде війна, тим більше, коли в тебе більшість фільму саме про війну, не можна грати на руку ворога і нести його меседжі глядачам». Так відгукнувся на цей фільм глядач Микола Бакума на своїй сторінці у фейсбуці¹.

Чим же вирізняються картини жінок-режисерок з-поміж тих, що висвітлюють трагічні події наших днів? Що в них свідчить про жіноче світобачення? У фільмі «Забуті» Дар'я Онищенко і новішому «Клондайку» Марини Ер Горбач досвід життя авторок у зарубіжних країнах позначився на характері художнього вислову. Тему війни на Донбасі вони розгортають у жанрі родинної історії, на перший план виходять родинні цінності.

Героїня «Клондайку» Ірка (Оксана Черкашина) – також жінка донецького краю, є людиною іншого плану. Ідею покинути дім і податися в безпечніше місце, коли чоловікові повернули машину, вона ігнорує. А тим часом недалеко від їх дому збито літак рейсу МН 17. Та й дому дісталася – через необережність сепаратистів снарядом пробило стіну, тобто можна сказати, що війна оселилася вже прямо в їхній хаті. Та чи то через впевненість у непорушності статускво, чи через нездатність осмислити події Ірка навіть не обговорює пропозицій брата покинути дім, дає розпорядження чоловікові і брату, мовчки терпить убивство корови й дедалі зростаюче нахабство місцевих сепаратистів, які вже загнуждали і її чоловіка. Схоже, що Марина Ер Горбач хотіла показати тип людини, не здатної прогнозувати події. В авторки було бажання викликати симпатію до своєї героїні (про що свідчить напис «Присвячую жінкам»), але це не вдалося, бо співчувати важко, навіть коли вона в муках починає народжувати «в компанії» кадировців (синонім крайньої жорстокості) і, зрештою, без сторонньої допомоги, бо обоє – і чоловік, і брат – лежать на подвір'ї з простреленими головами. Їй легко крити матом свого благоговірного, але не під силу змінити своє життя, де ганебна поведінка людей зі зброєю стала нормою.

Характерною рисою обох авторок є детальне зображення непривабливої правди дійсності. Чи не найяскравіший епізод у «Забutih»: приниження героїні, коли вона прийшла визволяти старшокласника з міліції, у «Клондайку» – родові перейми в героїні. Зрозуміло, що на такий художній стиль

¹ Микола Бакума. Враження UA. 20.08.2021

їх орієнтує дійсність. Але результатом є приземленість і бажання шокувати фізіологічним натуралізмом, що можна віднести до особливостей нинішнього жіночого кіно.

З 24 лютого війна змінила не тільки життя українців, а й великою мірою їхній світогляд, але незмінною залишилася воля творити. «У перші тижні дійсно був шок, – ділилася враженнями Ліза Сміт, – (...) спочатку тіло ніби відмовило в нормальності, і єдине, що рятувало, – це активність, дія. Коли голова й тіло трохи прийшли в порядок, з'явилася можливість знімати. (...) Ми знімаємо документальний матеріал і будемо робити з цього повнометражний фільм, з ним працює кілька режисерів та операторів». Слушними є слова її колеги Аліни Горлової: «Треба боротися й шукати можливості для реалізації проєктів. Мета росії і всього, що вона робить, – знищити, зокрема, і кінематограф України. Бо це важлива частина ідентичності. І я пов'язую розвиток нашої країни з розвитком кіно. Дуже важливо робити свої історії. Тому в жодному разі не можна здаватися, треба робити проєкти й шукати можливості».

Звісно, зміст і естетику фільмів формує сама дійсність – і з цим не посперечаєшся. Але характер кіно великою мірою залежить від ступеня наближення до дійсності, від уміння препарувати події, виходити на ширший простір художнього мислення. Але сталося так, що розуміння правди дійсності нині тлумачиться як вірність натуралізму. Акцент на фізіології нібито дає шанс шокувати «вибагливого» глядача й водночас не зосереджуватися на житті духу, що в суспільстві споживання не є пріоритетом. Тенденція посилювати натуралізм зумовлена й подіями війни, де є безмежжя шокуючих сюжетів.

Чітку характеристику сучасному українському кіно дала документалістка Ліза Сміт: «Український кінематограф не відірваний від реальності. Наприклад, якщо порівняти з європейським і російським кіно, які або створюють паралельну реальність, або знімають про минуле. Якщо подивитися серйозно, український кінематограф передчуває, що буде відбуватися, і мене це вражає. Думаю, це феномен, який треба вивчати». Вона посилається на «Атлантиду» Валентина Васяновича. Такі фільми жінок-режисерів, як «Забуті», «Погані дороги», «Вітер зі Сходу», «Клондайк», торкаються болючих проблем. Але в них домінує, як би це точніше мовити, – констатація факту.

Тому недоліком жіночого кіно є брак масштабного мислення. Можна не сприймати характеру подачі, стилю Кіри Муратової, але їй не відмовиш у тому, як рішуче й без сантиментів, немов хірург, вона препарувала дійсність, викриваючи життя нуворишів. Або якщо порівняти фільми молодих режисерок, наприклад, з «Неопалимою купиною» чи «Ціною правди» Агнешки Голланд, яка, розглядаючи тему тоталітаризму через окрему постать, показує епоху, характер історичного часу. Такого рівня ще бракує українським кінопостановникам. Максимально наблизитися до дійсності – це в їхніх силах, а от піднятися, осмислити дійсність в контексті явищ – цього ще бракує. Та в них попереду – ціле життя, й таке вміння прийде з професійним і життєвим досвідом.

«Офіційний конкурс»: подорож за інвестиціями і «добрим словом»

Юлій Швець

«Competencia official»

Режисери Гастон Дюпра, Маріано Кон

Сценарій: Андреас та Гастон Дюпра, Маріано Кон

Оператор Арно Коломер

В ролях: Антоніо Бандерас, Оскар Мартінес, Пенелопа Крус,

Хосе Луїс Гомес

Аргентина, Іспанія, 2021 рік.

Кадр з фільму «Офіційний конкурс». Режисери Гастон Дюпра і Маріано Кон. Іспанія, Аргентина, 2021.

Якщо колись аналітики систематизуватимуть фільми, присвячені розбору біблійних гріхів, то в пункті «марносластво» чільне місце найглибших дослідників цієї вади дістанеться аргентинцям Гастону Дюпра і Маріано Кону. Саме вони спеціалізуються у рідкісному жанрі інтелектуальної комедії і з неймовірним зухвальством препарують цей, як випливає з логіки їхніх фільмів («Художник», 2008, «Почесний громадянин», 2016, «Шедевр», 2018), істинно смертельний гріх.

Рік тому, пройшовшись сатиричним катком по ярмарку претензійності та самозакоханості – тому, у що сьогодні перетворилося фестивалеве кіно, – вони знову нагадали про марносластво. Зародження, еволюція та різновиди цього гріха в жанрі «комедії характерів» під назвою «Офіційний конкурс» були показані в основному конкурсі минулорічного 78-го Венеціанського кінофестивалю. Однак, журі на чолі з південнокорейським режисером Пон